

УДК 323.1 + 070.1

Родик Г. Ю.

РОЛЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ В МІЖЕТНІЧНИХ КОНФЛІКТАХ

Статтю присвячено аналізу ролі засобів масової комунікації та їх впливу на перебіг етнічних протистоянь. Зроблено спробу окреслити шляхи менеджменту інформаційними потоками з метою оптимізації конфліктної ситуації. Виявлено основні конфліктогенні фактори, які виникають у процесі передачі інформації за допомогою світових медіаресурсів.

Ключові слова: засоби масової комунікації, етнополітичні протистояння, комунікативний процес, масова комунікація.

Родик Г. Ю. Роль средств массовой коммуникации в этнополитических конфликтах.

Статья посвящена анализу роли средств массовой коммуникации и их влиянию на ход этнических противостояний. Сделана попытка очертить пути менеджмента информационных потоков с целью оптимизации конфликтной ситуации. Выявлены основные конфликтогенные факторы, возникающие в процессе передачи информации с помощью мировых медиаресурсов.

Ключевые слова: средства массовой коммуникации, этнополитические противостояния, коммуникативный процесс, массовая коммуникация.

Rodyk G. Y. The role of mass media communication in ethno-political conflicts.

The article examines the role of mass media and their impact on the ethnic confrontation. An attempt to outline the ways of management of the information flows to optimize the conflict situation is made. The basic conflict factors that occur during transmission through the world's media resources are discovered.

Key words: media and communications, ethno-political conflict, communication process, mass communication.

Постановка проблеми. Питання ролі засобів масової комунікації в умовах етнополітичних криз та конфліктів є надзвичайно актуальним і потребує глибокого осмислення, оскільки медіаресурси значною мірою можуть впливати на перебіг як самого конфлікту, так і на постконфліктне існування етнічних спільнот.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання етнополітичної комунікації розробляють: А. Митко [3], А. Чічановський [6], Д. Мак-Квейл [1]. Роль засобів масової інформації у процесах конфліктних протистоянь у центрі уваги російського дослідника М. Мельникова [2]. Медіа-комунікації та їх вплив на етнополітичні конфлікти розглядають у своїх працях такі західні вчені, як Р. Харіс [5], Д. Релжич [10], Т. Алан [7], М. Е. Гарсія Рая [8] та ін. Впливи інформаційних воєн висвітлено у працях І. Панаріна [4] та ін.

Виділення невирішених частин проблеми. Незважаючи на певне наукове опрацювання проблем, які стосуються ролі засобів масової інформації в контексті етнополітичного протистояння, до сьогодні залишається у суперечливій площині питання ефективного менеджменту етнополітичними кризами за допомогою комунікативних чинників.

Метою статті є проаналізувати роль мас-медіа в умовах етнополітичних протистоянь та сутність впливу інформації, переданої ЗМІ загалом, виявити конфліктогенні тенденції ЗМІ.

Виклад основного матеріалу. Засоби масової комунікації (ЗМК) активно впливають на формування громадської думки, сприяють прийняттю конкретних рішень в заданих політичних ситуаціях, відіграють значну роль у формуванні свідомості громадян. Саме процеси демократизації суспільства поряд зі стрімким науково-технічним прогресом, розвитком інформації сприяють тому, що засобам комунікації приписують роль «четвертої

гілки влади» [3]. І це не випадково, адже в умовах сучасного розвитку глобального інформаційно-комунікаційного простору засоби масової інформації (ЗМІ) виступають активним чинником світових трансформацій.

Управління соціальними процесами, які нерідко виступають основними факторами етнічної напруги, неможливо уявити без використання комунікаційних технологій, які поступово мають усі шанси стати новітніми альтернативними механізмами попередження та врегулювання конфліктів.

Поняття комунікації є надзвичайно широким, існує багато його визначень залежно від галузі науки та досліджуваних функцій. У більш загальному значенні комунікація – це процес передачі інформації із використанням технічних засобів на чисельно великі, розосереджені аудиторії [3]. Саме в межах дослідження функцій та впливів комунікації вкрай важливо виробити нові або вдосконалити існуючі комунікативні механізми, спрямовані на забезпечення довготривалого етнічного балансу конфліктонестабільних регіонів.

Одним із найсуттєвіших механізмів реалізації комунікаційних процесів є засоби масової комунікації. У сучасному суспільно-політичному просторі ЗМК відповідають за інформаційне забезпечення, інформування громадськості про найбільш значущі процеси і явища, про позицію й дії влади, спрямовані на вирішення проблем (зокрема етнополітичних протистоянь); виступають гарантом демократизації світу [6, с. 265]. В умовах постіндустріального суспільства вони здатні чинити колосальний вплив на розвиток, перебіг, протікання конфліктної ситуації, можуть виступати як джерелом напруги, так і засобом врегулювання залежно від характеру та методів подачі інформації в ЗМК.

Якщо взяти до уваги регіони, де переважають держави із тоталітарними та авторитарними режимами, де мас-медіа не можуть вільно і об'єктивно висвітлювати існуючу ситуацію, а покликані лише відображати інтереси правлячих еліт, то саме в таких регіонах етнічні конфлікти переважно характеризуються тривалим протіканням та складністю вирішення. У таких умовах поряд із протистоянням етнічного фактору відбувається протистояння і комунікаційного аспекту, оскільки інформація, яку передають ЗМІ, зазвичай суттєво відрізняється від поданої в межах регіону та поза його межами. Крім того, протистояння відбувається на рівні самих медіа, за допомогою яких влада намагається впливати як на громадян, так і на перебіг ситуації. Звісно, що такі механізми лише ускладнюють і загострюють конфлікт. У країнах зі слабкою демократією роль медіа як рушійної сили соціальних трансформацій менш значуща. Американський дослідник комунікаційних процесів В. Вівер зауважує, що виконання основних функцій медіа (інформування, тлумачення) у різних країнах залежить швидше від політичного режиму, ніж від культурних, організаційних чи особистісних чинників [1, с. 225].

Існує низка застережень щодо ролі медіа як стабілізуючого чинника етнічних та політичних протистоянь у процесі інформаційного обміну. Фактором визначення впливу ЗМІ є те, що вони можуть змінити сталі уявлення суспільства про події, особливо коли передається нова візуальна інформація або коли інформація постійно повторюється протягом тривалого періоду часу. Найдраматичніший приклад – зміна американської громадської думки про війну у В'єтнамі в 1965–1969 рр. Війна у В'єтнамі була не тільки першою війною, програною США, цей конфлікт був ще й чи не першою телевізійною війною [5]. Надзвичайно важливим у такій ситуації є ґрунтовний аналіз висвітлюваної інформації і врахування наслідків, до яких ця інформація може призвести. Адже зміна сталих упереджень громадян може бути використана із стабілізуючою метою, і саме ЗМІ тут виступають головним інструментом.

Проте існує застереження, що журналісти в умовах міждержавної, міжетнічної нестабільності можуть робити тільки ті новини, які їхні організації будуть друкувати або передавати [7, с. 57]. Через приховане або й відкрите протистояння конкретних політичних діячів з використанням медіа все активніше піддається критиці думка, що медіа мають на увазі саме те, що транслують, тобто інформація, передана ЗМІ, не завжди відображає той

стан речей, який є насправді, оскільки в межах ЗМІ відбувається боротьба між політичними, військовими та іншими суб'єктами протистояння за інформаційну гегемонію. У таких випадках справа незалежних медіа показати не лише події щодо перебігу конфлікту, а й висвітлити усю множинність сценаріїв та інтересів, що перетинаються у конкретному протистоянні [8].

Ще одним аспектом неоднозначності ролі мас-медіа у врегулюванні міжетнічних суперечок є той факт, що суспільні маси різних країн, областей, регіонів по-різному можуть сприймати подану засобами зв'язку інформацію. Очевидним є явище діаметрально протилежної інтерпретації однієї і тієї ж інформації двома ворогуючими сторонами. Як, наприклад, під час «холодної війни» (1945–1990 рр.) Радянський Союз і західні держави розглядали один одного, спираючись на власні упередження. Ізраїльтяни і палестинці, тутсі і хуту, серби і хорвати, католики і протестанти Північної Ірландії вважали, що їх пригноблює інша сторона [5]. Саме схоже викривлення інформації, переданої засобами зв'язку, і є основною закономірністю під час конфліктних взаємодій.

В етнічно різноманітному суспільстві ЗМІ часто підкреслюють чи наголошують на відмінностях між етнічними групами і сприяють формуванню протиріч між ними, що ще більше порушує однорідність населення [10]. Непоодинокими є приклади, коли ЗМІ під час висвітлення етнополітичних сутичок сприяли розпалу шовінізму, сепаратизму та ксенофобії. Саме через ЗМІ розповсюджуються масові етнічні і расові упередження та установки. У результаті в суспільстві посилюється ксенофобія і зростає міжетнічна напруга [2, с. 43].

За допомогою ЗМІ в суспільстві розповсюджуються сконструйовані ідеологами етнічні образи, ідеї, ідеали, міфи, цінності, що мають нерідко емоційно-нормативне забарвлення, що особливо пробуджує в людей такі почуття, як етнічне достоїнство, гордість, образа, страхи. Сучасні ЗМІ є не просто інформатором, а значним полем, де «конкурують» представники різних груп ідеологів, політиків, бізнесу, культури тощо, залучаючи на свою сторону аудиторію. В результаті за допомогою ЗМІ в масовій свідомості не тільки акцентується увага на питаннях, пов'язаних з етнічністю, але і формуються задані ідеологами уявлення в цій сфері [2, с. 44].

Тому надзвичайно важливими заходами при міжетнічних та загалом конфліктних взаємодіях є особливий контроль незалежних структур над засобами поширення інформації з метою забезпечення належної її об'єктивності.

Безумовно, інформація, про етнополітичні заворушення чи гарячі точки є найбільш актуальною в інформаційних репортажах. Працівники ЗМК повинні чітко розуміти, що «спосіб зображення конфлікту в медіа чинить вплив на перебіг самого конфлікту» [9]. Перш за все така інформація повинна бути достовірною та об'єктивною. Основою достовірності є аналіз щонайбільшої кількості джерел з даної проблематики. Об'єктивність інформації полягає у висвітлюванні позицій, думок обох ворогуючих сторін, а також в повному обмеженні передавання суб'єктивного ставлення журналіста до висвітлюваної події. Проте деякі найбільш впливові організації, які транслюють новини, подекуди свідомо роблять мінімальний аналіз переданої інформації з метою уникнути критики впливових урядів, що може наразити на небезпеку їх стратегічні інтереси [7, с. 38].

Цілком природно, що конфліктні ситуації, як і самі гарячі точки, визначають роль журналіста, а також його поведінку і позицію. В одному випадку, наприклад, журналіст перебуває в епіцентрі подій і висвітлює їх як репортер, тобто передає лише те, що бачив і чув сам. В іншому випадку він виступає як аналітик. Тут часто зустрічається ситуація, коли журналіст вільно чи невільно бачиться як ангажований однією із сторін конфлікту. Може бути і так, що журналіст, описуючи конфлікт, перебуває далеко від нього і користується чужими джерелами, свідченнями, чутками. Він не включений в ситуацію, недостатньо знає її, не може охопити і проаналізувати багато обставин конфлікту, врахувати різні точки зору на події, що відбуваються, слабо знає їх передісторію і деталі [2, с. 42].

У США пішли дещо далі щодо пріоритетів діяльності ЗМІ при передачі інформації про

конфліктонебезпечні події. Тут пропонується доповнювати традиційний репортаж «двома «позитивними» пунктами – «можливе вирішення» та «точки дотику» [10]. Мова йде про те, що на основі аналізу подій важливо інформувати громадськість про необхідність та можливі шляхи вирішення конфлікту. Також пропонується акцентувати увагу на дотичних проблемах, провокованих даною конфліктною ситуацією, яка допомагає оцінити реальні масштаби небезпеки даного явища. У такому випадку пропонується журналістам, які працюють у конфліктних точках, проводити спеціальні навчання. Тобто працівники ЗМІ даної галузі повинні бути політологами. Проте такий підхід є досить суперечливим. Переважно світовій громадськості поряд з міжнародними організаціями нелегко дійти консенсусу щодо вирішення конкретного протистояння, а окремо взятий журналіст тим паче може лише заплутати чи ускладнити перебіг подій. Тому такий підхід вимагає ще досить детального доопрацювання.

Якщо в США об'єктивність – це «справедливе висвітлення позиції кожної сторони політичного конфлікту», то в Німеччині та Швеції на основі досліджень Паттерсона [1, с. 255] мас-медіа вважають, що погляди сторін важливіші за новини про події, а основне із завдань ЗМІ – «показати факти суперечки, а не заяви сторін».

На думку російського політолога І. Панаріна, звичайні повідомлення в ЗМІ про поточні події переважно залишаються нейтральними, не забарвленими ставленням тієї чи іншої сторони. Для формування громадської думки важливим є коментар, даний інформаційному повідомленню [4, с. 19]. Тому у коментарях слід не підтримувати чи критикувати одну зі сторін конфлікту, що сприяє посиленню ворожого ставлення незацікавленої сторони, а закликати до конструктивного діалогу чи дій, які допомогли б у стабілізації стосунків. Якщо преса висвітлює напружені стосунки сторін в конфлікті як ворожі, то можна не сумніватися – такими ці стосунки стануть вважати самі опоненти. А отже, сторони поводитимуть себе вороже, застосовуватимуть силові методи вирішення конфліктів, що є цілком природним для ворогуючих сторін [2, с. 19].

ЗМК не повинні нав'язувати своє бачення вирішення проблеми, але зобов'язані забезпечити діалог, водночас позначаючи власну позицію, проявляючи при цьому терпимість до інших поглядів і не претендуючи на роль арбітра, ставлячи понад усе забезпечення конструктивної взаємодії різних сил [6, с. 266]. Міжнародна федерація журналістів переконана, що щодо етнополітичних конфліктів медіа повинні сприяти не лише розрядженню конфлікту, а й співіснуванню і співпраці між етнічними групами [10].

Історія останніх десятиліть показує, що акцентуалізація ЗМК на етнічності може створювати гострі проблеми в суспільстві, посилюючи чи пом'якшуючи соціальну і національну напругу. ЗМІ не просто сприяють «етнізації» громадського простору, але дійсно можуть зробити цей простір толерантним чи конфліктним [2, с. 44].

Засоби комунікації можуть чинити активний вплив на перебіг подій залежно від переданої ними інформації. Важливо пам'ятати, що поняття «свобода слова» і «свобода висловлення своїх думок» вимагають від журналістів і певної громадської відповідальності і професійного самоконтролю [2, с. 44].

Існує думка, що в майбутньому ЗМІ стануть найбільш ефективним механізмом врегулювання конфліктів і що вони навіть зможуть запобігати війнам [10].

Висновки. Отже, важливо зрозуміти, як саме повинні працювати ЗМІ, яку і як передавати інформацію, щоб вона могла бути лише однозначно сприйнята ворогуючими сторонами і сприяла регулюванню конфліктної ситуації, а не її загостренню. Необхідним є пропагування та заклики до миротворчих дій зі сторони медіа, заборона пропаганди всіх форм нетерпимості, зокрема на етнічному ґрунті.

У процесах активної світової демократизації, яка сприяє вільному розвитку ЗМК, а державна цензура не покликана перешкоджати об'єктивному висвітленню фактів, медіа повинні виконувати конструктивну роль щодо врегулювання етнічних, міжетнічних, етнополітичних та інших, як внутрідержавних, так і міждержавних протистоянь.

Список використаних джерел і літератури

1. Мак-Квейл Д. Теорія масової комунікації / Д. Мак-Квейл ; перекл. з англ. О. Возна, Г. Сташків. – Львів : Літопис, 2010. – 538 с.
2. Мельников М. Прикладная конфликтология для журналистов / М. Мельников. – М. : Права человека, 2006. – 158 с.
3. Митко А. М. Політична комунікація як елемент інформаційної демократії / А. М. Митко // Слов'янський вісник: зб. наук. праць. Серія «Історичні та політичні науки». – 2011.– Вип. 12. – С. 213–215
4. Панарин И. Первая мировая информационная война. Развал СССР / И. Панарин. – СПб. : Питер, 2010. – 256 с.
5. Харис Р. Психология массовых коммуникаций [Электронный ресурс] / Р. Харис. – СПб. : Пройм –ЕВРОЗНАК, М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – 448 с. – Режим доступа : <http://evartist.narod.ru/text5/10.htm>
6. Чічановський А. А. Інформаційні процеси в структурі світових комунікаційних систем: підручник / А. А. Чічановський, О. Г. Старіш. – К. : Грамота, 2010. – 568 с.
7. Allan T. The Media of Conflict: War Reporting and Representations of Ethnic Violence / T. Allan, J. Seaton. – London : Zed Books, 1999. – 256 p.
8. Garcia Raya M. E. Strategy in Internal Armed Conflicts [Электронный ресурс] / Maria Eugenia Garcia Raya. – Режим доступа : <http://tvn.sagepub.com/content/4/1/71>
9. RAP21. «Conflict Reporting: The Role of the Media» [Электронный ресурс]. – The Business of Newspapers. – January 14, 2004. – no. 1. – Режим доступа : <http://www.rap21.org/article17874.html>
10. Reljiic D. The News Media and the Transformation of Ethnopolitical Conflicts [Электронный ресурс] / Dusan Reljiic. – Режим доступа : http://www.berghof-handbook.net/documents/publications/reljic_handbook.pdf